

TETRAMELACEAE

CHANA PROMDEJ*

Trees, often buttressed. Leaves simple, spirally arranged, exstipulate. Flowers actinomorphic, 4-8 merous, unisexual, dioecious, in bracteate spikes or panicles. Male flowers: sepal 4-8, valvate, united at base; petals 4-8, free or 0; stamens 4-8, opposite the sepals; filaments elongate. Female flowers: sepals united into a cup with 4-8 lobes or teeth; petals 4-8 or 0, ovary inferior, 4-8-locular; styles 4-8, free; ovules numerous. Fruit a capsule. Seeds very small, numerous.

Two genera (*Tetrameles* and *Octomeles*) and 2-3 species in tropical Asia, one monotypic genus (*Tetrameles*) in Thailand.

TETrameLES

R. Br. in Denh. & Chapp., Trav. 2: 230. 1826; Benth. & Hook.f., Gen. Pl. 1: 845. 1867.—*Anictoclea* Nimmo in J. Grah. Cat. Bomb. Pl.: 252. 1835.

Deciduous trees. *Leaves* simple, spirally arranged. *Male flowers*: calyx 4-lobed, or sometimes with a few occasionally additional lobes; petals 0; stamens 4, inserted on the margin of receptacle, opposite the calyx-lobes. *Female flowers*: calyx with 4-triangular teeth; petals and androecium 0; ovary inferior, 4-locular; styles 4; stigma oblong; ovules numerous. *Fruit* dehiscent in an apical pore. *Seeds* fusiform, slightly flattened.

A monotypic genus, widely distributed in tropical Asia.

Tetrameles nudiflora R. Br. in Benn., Pl. Jav. Rar.: 79. t. 17. 1844; Kurz, Fl. Burma 1: 534. 1877; Clarke in Fl. Br. Ind. 2: 657. 1879; Gagnep. in Fl. Gén. I.-C. 2: 1121. 1921; Ridl., Fl. Mal. Pen. 1: 864. 1922; Craib in Fl. Siam. En. 1: 781. 1931; van Steenis in Fl. Mal. 1.4: 385. 1953; Whitmore in Tree Flora of Malaya 2: 29. 1973. Figure 33-34.

Large tree, up to 45 m high, 400 cm girth; buttresses up to 5 m high from ground; bark silvery grey to silvery grey-brown, smooth, hooped; inner bark ochre, soft, thick, finely fibrous; wood soft, ochre; twigs stout, with large, prominent leaf scars. *Leaves* heart-shaped, sometimes slightly penta-angular, chartaceous, 9-15 by 9-12 cm; apex acute to rounded; base cordate; margins serrate or double serrate; upper surface sparsely hairy, more densely so on lower surface; main nerves 5(-7) at base; scalariform veins conspicuous on lower surface; petioles 5-10 cm long, scattering with 8-12 warty glands, hairy.

*The Forest Herbarium, Royal Forest Department, Bangkok 10900, Thailand.

Inflorescences 15–30 cm long. *Flowers* 4-merous, very small. *Male flower*: pedicels subsessile, ca 1 mm long; calyx deeply 4-lobed or sometimes with additional lobes; tube short; lobes oblong, 1.5–2 mm long; stamens 4, 1–3.5 mm long. *Female flower*: sessile, 3.5–5 mm long; calyx-tube fusiform, with peltate glands; calyx-teeth 4, short, triangular; styles 4(–5), 1–2.5 mm long; stigma large, about half as long as the styles. *Capsule* globular-urceolate, 4–5 mm in diameter, prominently 8–10 nerved. *Seeds* ca 1 mm long.

T h a i l a n d.— Throughout the country.

D i s t r i b u t i o n.— India, Burma, Vietnam, Laos, Cambodia and Malesia (type from Indonesia).

E c o l o g y.— A pioneer species, common by streams in mixed deciduous and evergreen forests, 50–300 m altitude. Flowering during December to February. Fruiting during February–March.

V e r n a c u l a r.— Somphong (สมพงษ์), kaphong (กะพง), phong (พง) (Central & Peninsular); ngun (งุ่น), saphung (สะพุง) (North-eastern); man chaang (มันช้าง) (Trang).

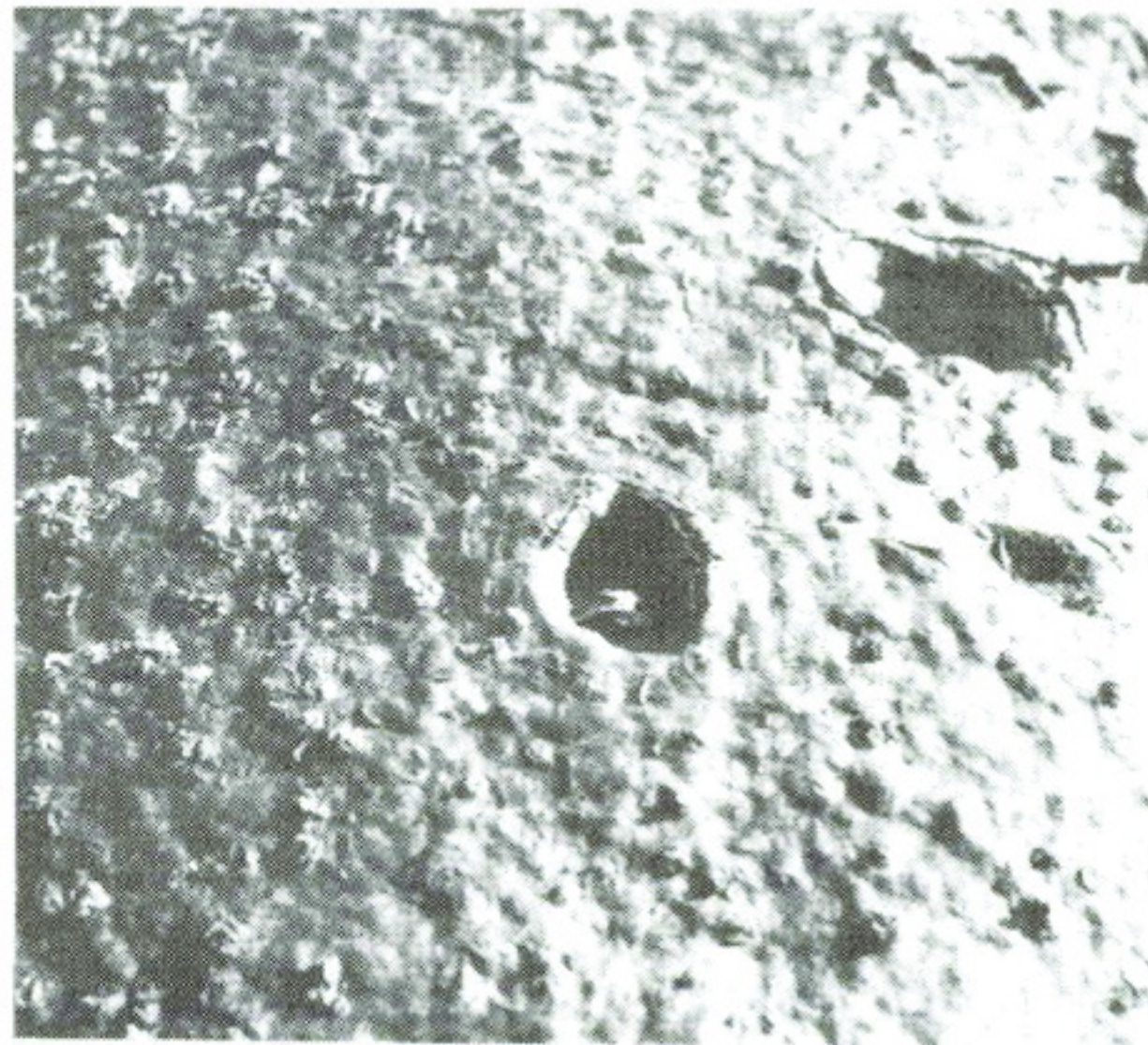
U s e s.— Wood light brown to greyish-brown, rather soft, used for temporary construction, wooden boxes, canoes, pulp, plywood and toy.

2>

3>

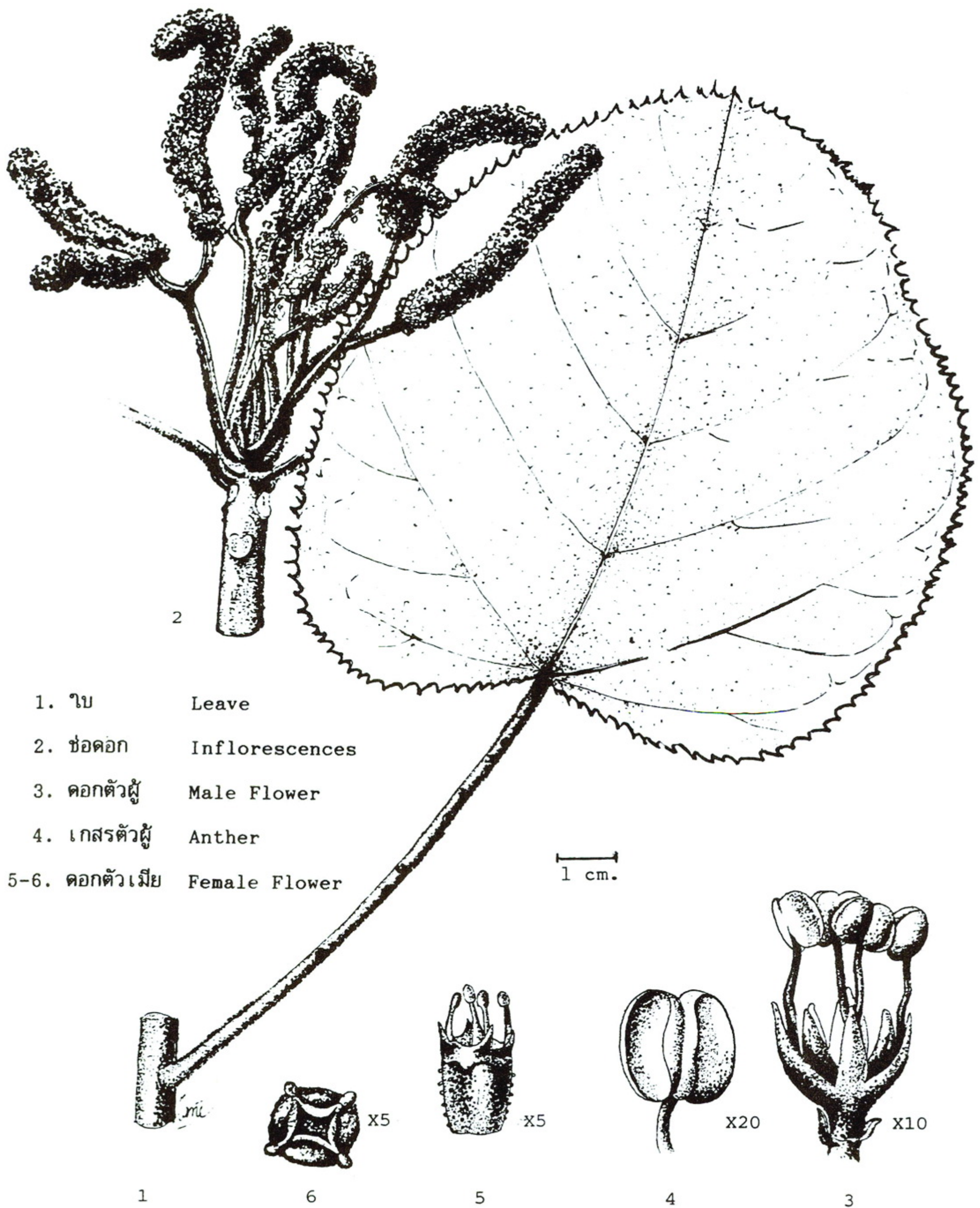
4>

<1

Figure 33. สมพง *Tetrameles nudiflora* R. Br.

1. ลำต้น trunk, 2. ใบ leaves, 3. เปลือก bark, 4. พูพอน buttresses.

Figure 34. *Tetrameles nudiflora* R. Br.

วงศ์ไม้สมพง (Family TETRAMELACEAE)

ชนะ พรหมเดช*

พรรณไม้ในวงศ์นี้เป็นไม้ต้น ใบเดี่ยว เรียงเวียนรอบกิ่ง ขอบใบหยักไม่มีหูใบ ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่แยกต้นกัน ดอกเพศผู้มีกลีบเลี้ยง 4–8 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันเล็กน้อย กลีบดอก 4–8 กลีบ แยกกันเป็นอิสระหรือไม่มีเลย เกสรผู้ 4–8 อัน ดอกเพศเมีย กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยก 4–8 แฉก กลีบดอก 4–8 กลีบ แยกกันเป็นอิสระหรือไม่มีเลย รังไข่อยู่ในฐานรองดอก ภายในแบ่งออกเป็น 4–8 ช่อง แต่ละช่องมีไข่อ่อนจำนวนมาก เกสรเมีย 4–8 อัน ผลเมื่อแก่แห้งและแตกออกทางด้านบน เมล็ดขนาดเล็ก จำนวนมาก

พรรณไม้ในวงศ์นี้มี 2 สกุล ประมาณ 2–3 ชนิด มีการกระจายพันธุ์เฉพาะในทวีปเอเชียเขตร้อน ในประเทศไทยพบเพียงสกุลเดียว คือ *Tetrameles*

สกุลไม้สมพง (TETRAMELES)

พรรณไม้สกุลนี้เป็นไม้ต้นผลัดใบ ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อยถึงฟันเลื่อยสองชั้น ดอก แยกเพศ แต่ละเพศอยู่ต่างต้นกัน ไม่มีกลีบดอก ก้านดอกสั้นหรือไม่มีก้านดอก ดอกเพศผู้มีกลีบเลี้ยง 4 กลีบ บางครั้งมีกลีบแฉก โคนกลีบเชื่อมติดกัน เกสรผู้ 4 อัน ดอกเพศเมียมีกลีบเลี้ยง 4 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย เกสรเมีย 4 อัน รังไข่ อยู่ในฐานรองดอกมี 4 ช่อง ภายในมีไข่อ่อนจำนวนมาก ผล รูปกลมมน ขนาดเล็ก แตกออกตอนปลายเมื่อแห้ง เมล็ด รูปกระสวยขนาดเล็ก ค่อนข้างแบนและเบามาก

พรรณไม้สกุลนี้มีเพียง 1 ชนิด คือ สมพง (*Tetrameles nudiflora* R. Br.) กระจายพันธุ์อยู่ในเขตร้อนของทวีปเอเชีย

สมพง (*Tetrameles nudiflora* R. Br.)

สมพง เป็นไม้ต้นขนาดใหญ่ ลำต้นเปลาตรง สูงถึง 45 เมตร ความโตของลำต้นระดับอกหรือเหนือพุ่มจนถึง 400 ซม. โคนต้นมีพุ่มแผ่เป็นปีกขนาดใหญ่ สูงจากพื้นดินถึง 5 เมตร 3–5 พุ่มต่อดัน เปลือกนอกเรียบเป็นมัน สีเทาอ่อนแกมขาว ถึงสีน้ำตาลเทา เปลือกในหนาสีเหลืองอ่อนมีเส้นใยและสากมือ เรือนยอดมีกิ่งน้อย กิ่งแขนงอวบ ตั้งขึ้นด้านบน ปลายกิ่งมีรอยแผลเป็นของใบชัดเจน ใบ รูปหัวใจหรือค่อนข้างจะเป็นรูป 5 เหลี่ยม กว้าง 9–15 ซม. ยาว 9–12 ซม. ปลายใบแหลมหรือมน โคนใบรูปหัวใจ มีเส้นใหญ่ขนเด่นชัด แยกจากโคนใบ 5–7 เส้น หลังใบมี

* ผู้อำนวยการด้านพฤกษศาสตร์ป่าไม้ ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

ขนนุ่มมือ ท้องใบมีขนเช่นเดียวกันแต่หนากว่า มองเห็นเส้นใบแบบจั้นบันไดได้ชัดเจน ขอบใบ
 หยักแบบฟันเลื่อยหรือแบบหยักฟันเลื่อยสองชั้น ก้านใบ ยาว 5–10 ซม. มีขนเล็กน้อย มีตุ่มหูด
 เล็ก ๆ 8–12 ตุ่ม กระจายอยู่ที่ก้าน ดอก เล็ก 4 แฉก ออกเป็นช่อ ยาว 15–30 ซม. ที่ปลายกิ่ง
 หรือเหนือแผลเป็นของใบใกล้ ๆ ปลายกิ่ง ช่อดอกเพศผู้ดอกออกชิดกัน ดอกยาว 1.5–2 มม.
 ก้านดอกสั้น ยาวประมาณ 1 มม. กลีบเลี้ยงรูปขอบขนาน 4(–7) กลีบ ตอนโคนเชื่อมติดกันเป็นรูป
 ถ้วยตื้น ๆ เกสรผู้ 4 อัน ติดอยู่กับฐานรองดอก ตรงข้ามกลีบเลี้ยง ช่อดอกเพศเมียดอกออกห่าง ๆ
 ดอกยาว 3.5–5 มม. ไม่มีก้านดอก กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 4(–5) แฉก
 รูปสามเหลี่ยมสั้น ๆ มีก้านชูเกสรเมีย 4(–5) อัน ผล ค่อนข้างกลมเล็ก เส้นผ่านศูนย์กลาง 4–5 มม.
 เมื่อแห้งแตกทางด้านปลาย เมล็ด รูปกระสวย ยาวประมาณ 1 มม. แบนและเบามาก ปลิวตามลม
 ได้ดี (รูปประกอบที่ 33–34)

ชื่อพื้นเมือง: สมพง, กะพง, พง (ภาคกลาง–ภาคใต้); งุ่น, สะพุง (ภาคเหนือ); มันช้าง
 (ตรัง)

การกระจายพันธุ์: ในประเทศไทยพบทุกภาค ต่างประเทศพบในประเทศอินเดีย, พม่า,
 เวียดนาม, ลาว, เขมร, มาเลเซีย, และอินโดนีเซีย

นิเวศวิทยา: เป็นไม้เบิกนำชอบขึ้นริมลำธารตามชายป่าและบริเวณที่โล่งในป่าเบญจพรรณชื้น
 และป่าดงดิบ ระดับความสูงจากน้ำทะเลเฉลี่ยตั้งแต่ 50 เมตร ขึ้นไปถึง 300 เมตร

ระยะการออกดอก–ผล: ออกดอกระหว่างเดือนธันวาคม–กุมภาพันธ์ ผลแก่ กุมภาพันธ์–
 มีนาคม

การใช้ประโยชน์ : เนื้อไม้ค่อนข้างอ่อนและเบา สีเหลืองอ่อนถึงสีน้ำตาลอ่อน ใช้ก่อสร้าง
 ชั้วคราว ทำกล่อง ลังไม้ เรือขุด ไม้อัด ของเด็กเล่น และเยื่อกระดาษ